

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 32:303.444

Рубанов В.В.

Харківський національний
університет імені В.Н.КаразінаПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІ ПОНЯТТЯ „МЕХАНІЗМ”
У ПОЛІТИЧНІЙ АНАЛІТИЦІ

Систематизуються основні підходи дослідження і визначення поняття „механізм” у науковій літературі. Розкривається сутність поняття „механізм” у політичній аналітиці та існуючі проблеми в його концептуалізації. Робиться висновок про те, що сьогодні ще не в повній мірі відпрацьований необхідний науковий інструментарій, який легітимізує застосування цього поняття у сучасній політичній аналітиці.

Ключеві слова: концептуалізація, механізм, політична аналітика

Рубанов В.В.

ПРОБЛЕМЫ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ПОНЯТИЯ „МЕХАНИЗМ” В
ПОЛИТИЧЕСКОЙ АНАЛИТИКЕ

Систематизируются основные подходы исследования и определения понятия „механизм” в научной литературе. Раскрывается сущность понятия „механизм” в политической аналитике и существующие проблемы его концептуализации. Делается вывод о том, что сегодня еще не в полной мере выработан необходимый научный инструментарий, который легитимизирует использование этого понятия в современной политической аналитике..

Ключевые слова: концептуализация, механизм, политическая аналитика

Rubanov V.

CONCEPTUALISATION PROBLEMS OF „MECHANISM” CONCEPT IN POLITICAL
ANALYTICS

The basic approaches of the research and definition of „mechanism” concept in scientific literature are systematized. The content of „mechanism” concept and existing problems of its conceptualisation are revealed in political analytics. In the conclusion it is said that the essential scientific definitions for legitimation of using this concept in modern political analytics has developed insufficiently.

Key words: conceptualisation, mechanism, political analytics.

Актуальність дослідження проблеми концептуалізації поняття „механізм” в політичній аналітиці зумовлена, з одного боку, відсутністю в науковій і навчальній літературі загальноприйнятого поняття „механізм” та єдиного підходу до трактування його значення, а, з другого – недостатнім рівнем його відпрацювання

якраз у політичній галузі знання. Так, якщо поняття „механізм” присутній практично в усіх довідкових словниках, то тлумачення поняття „механізм у політиці”, або „політичний механізм” не подається в жодному з енциклопедичних видань політологічної спрямованості. Більше того, необхідність дослідження вказаної проблеми актуалізується також тим, що в переважній кількості політологічних робіт останніх

років, присвячених безпосередньо процесу прийняття політичних рішень і програм, поняття „механізм” присутній в їх назві, але при цьому в змісті робіт, як правило, його сутнісна характеристика не розкривається [1, 2, 3].

Отже, метою статті є систематизація вже існуючих підходів і визначень поняття „механізм”, і на підставі цього виявити його сутність і проблеми концептуалізації в політичній аналітиці.

Приступаючи до реалізації поставленої мети дослідження, важливо відзначити, що поняття „механізм” походить від грецького слова „*mechane*” – знаряддя, споруда і в суспільні та гуманітарні науки прийшло з природничо-наукових дисциплін, які традиційно розглядають це поняття в двох основних значеннях: 1) як пристрій для передачі і перетворення руху і швидкості; і 2) як сукупність проміжних станів і процесів, які зазнають будь-які фізичні, хімічні та т.п. явища [4, с.442]. Тим не менш, не дивлячись на обмеженість механістичного підходу в менеджменті, яку визначають вчені аж до теперішнього часу, поняття „механізм” уже міцно ввійшло в науковий лексикон соціально-гуманітарних дисциплін, а останніми роками особливо широке застосування знайшло в соціально-правовій галузі знання, а також у теорії й практиці державного управління. Про це, в першу чергу, свідчать фундаментальні роботи В.Авер'янова, О. Амосова, Г.Атаманчука, В.Бакуменка, М.Братковського, С.Бронікової, Ш.Булеєва, Н.Брюховецької, В.Воронкової, М.Гамана, О.Зайчук П.Єгорова, В.Іванова, В.Князева, В.Коломийчука, О.Коротича, С. Киселя, М.Лесечка, В.Малиновського, А.Маршалової, О.Машкова, Н.Нижник Г.Одінцової, В.Олуйка, Н.Оніщенко, О.Новоселова, О.Оболенського, Л.Приходченко, Р.Рудницької, О.Сидорчука, В.Симоненка, О.Стельмах, В.Цветкова, Л.Юзькова та інших українських і зарубіжних фахівців, в яких не тільки обґрунтовано актуальність використання цього поняття в сучасному науковому дискурсі й управлінській практиці, а й наведено різноманітні підходи до його дослідження і визначення. Як показує аналіз робіт указаних авторів, найчастіше в них домінують структурно-функціональний і системний підходи до аналізу поняття „механізм”. Так, одні дослідники, використовуючи структурно-функціональний підхід, розглядають поняття „механізм” як сукупність форм, методів, інструментів (засобів) і

структур [5,6,7], а інші при визначенні механізму державного управління використовують системний підхід, і розглядають поняття „механізм державного управління” як: а) систему органів влади, б) форми і методи впливу органів влади на суспільні процеси, формування цілей і стимулів, в) вирішення суперечностей [8, 9, 10], г) складову системи управління, що забезпечує здійснення впливу на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкту. При цьому механізм має відображати стійкі взаємозалежності та взаємодії між елементами керованої системи, забезпечувати узгодження їх інтересів [11, с.235-236]. До того ж, на думку вчених, і це принципово важливо, механізм є система в дії, а не „дія системи” [12, с.290]. У зв'язку з цим, прийнято вважати, що більш точним було б визначити механізм держави не як „дію органів держави”, а як систему державних органів (державний апарат) у динаміці, тобто в дії, в процесі здійснення державної влади, функціонуванні та у взаємодії. А тому, на думку вчених, найчастіше в державному управлінні застосовується так званий комплексний механізм, який є *системою* політичних, адміністративних, економічних, соціальних, гуманітарних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління [13; 14, с.295]. Відповідно, за функціональним призначенням дослідники виділяють адміністративні (організаційно-розпорядчі), правові, економічні, політичні, соціально-психологічні, морально-етичні та комплексні механізми [15, с. 126-127; 16, 17, 18], а залежно від суб'єктів управління механізми поділяються на такі, які використовуються: 1) органами законодавчої влади; 2) Президентом; 3) органами виконавчої влади; 4) органами судової влади; 5) органами місцевого самоврядування. Додатково, за рівнем державних органів, які використовують механізми державного управління, та за рівнем впливу механізму, виокремлюють механізми: вищого рівня – Верховна Рада України, Президент, Кабінет Міністрів України; обласного рівня – обласні ради, обласні державні адміністрації; районного рівня – районні ради, районні державні адміністрації; місцевого рівня – міські, селищні, сільські ради [19, с.136].

Таким чином, первинне значення поняття „механізм” у сучасному науковому дискурсі зазнало суттєвих змін та набуло широкого спектру нових актуальних

значень. По-перше, незважаючи на існуючі розбіжності у тлумаченні поняття „механізм”, позиції вчених збігаються в тому, що він має *комплексний* характер і являє собою певну *систему*, а тому поняття „механізм” розглядається сучасними дослідниками не як механічне поєднання його окремих елементів, а як їх чітко організовану і упорядковану систему, де зміна одного елемента веде до зміни системи в цілому, тому що всі частини перебувають у взаємодії між собою. По-друге, вектори цієї системи є доволі різноспрямованими, що дає підстави виокремити низку умовних узагальнених підходів до визначення механізму, серед яких : а) організаційний (механізм як ієрархія органів державної влади), б) операційний (механізм як практичні заходи, форми і методи реконструкції суб’єктних площин діяльності), в) проспективний (механізм як модератор цільових настанов, завдань держави), г) структурний (механізм як комплексний феномен) та г) функціональний аспект (механізм як система для досягнення цілей державного управління). Наведене розмаїття підходів ілюструє певне змішування інваріантних і варіативних характеристик механізму державного управління, а також зміщення загальних, іманентних властивостей поняття.

А тому, вельми продуктивною, з точки зору урахування сказаного, а також багатофункціональної природи сутності поняття „механізм” і можливості його використання в політичній аналітиці, є визначення поняття „механізм державного управління”, запропоноване С.Броніковою, яка пише: „Механізм державного управління” становить собою комплексне динамічне утворення, яке виступає невід’ємним складником усієї управлінської систематики, має гетерогенну природу (виокремлювані дослідниками конкретні різновиди механізмів), визначену структуру (політична, методологічна та важільна бази, забезпечені нормативно-правовими й інформаційними джерелами) та відповідний інструментальний арсенал реалізації цільових завдань (стратегії та тактики впливу на суспільні процеси) [20, с.36].

Наведене визначення поняття „механізм державного управління”, отже, ілюструє його потрійну функціональну природу, що визначається концептуальною єдністю його *системної, процесуальної та інструментальної* експлікативної сутності, де *системність* виявляється у *взаємодії*

ієрархізованих структурних елементів цілого, *процесуальність* – в *динамічній природі* феномену та обов’язковості трансферу фундаментальних понять у площині реального життя, а *інструментальність* – у наявності широкого спектру *практичних засобів, способів та ін. реалізації* прогнозованих результатів. На наш погляд, якраз за такого підходу усвідомлення поняття „механізм” він виявляє себе як управлінський інструмент, і насамперед пов’язаний із підготовкою, прийняттям і реалізацією управлінського рішення. Якраз у такому ключі одним із перших у політичній аналітиці розглядає механізм прийняття політичних рішень і О.О.Дегтярьов, який вважає, що дуже важливою специфікою політичних рішень є те, що їх розробка – це не індивідуальний та одномоментний акт, а комплексний процес кооперативної взаємодії інституціонального центру, де готуються і приймаються ці рішення, які контролюються рішеннями центру, та мільйонів рядових громадян, від імені яких рішення приймалися і які покликані виконувати їх. [21, с.32]. І в цьому сенсі особливу цінність являє собою спроба автора не тільки обґрунтувати і зафіксувати теоретичну модель даного механізму, а й дати робоче визначення самого поняття „механізм політичних рішень”, розглядаючи його як: „структурний вимір системи прийняття рішень, який утворює багаторівневий комплекс компонентів і функцій, який включає в себе, по-перше, соціально-цілепокладальний субкомплекс, що забезпечує функції цілепокладання і містить у собі формулу інтересів основних учасників прийняття політичних рішень, облік інформації про контекст і основні його фактори, визначення проблем і „дерево” цілей рішення. По-друге, орієнтаційно-регулятивний субкомплекс, який забезпечує функції орієнтування і регулювання і містить у собі раціональні знання та екстра-раціональні стимули, критерії оцінки і нормативні регулятори, що використовуються в рішеннях. І, по-третє, організаційно-інструментальний субкомплекс, який забезпечує функцію ціледосягнення і який містить у собі необхідні для реалізації „дерева” цілей рішення організаційні форми і інституціональні процедури, колективні та індивідуальні ресурси, інструменти та операції, а також певні типи інтеракцій і комунікацій поміж агентами політичного рішення” [21, с.190-191]. У зв’язку з таким трактуванням поняття „механізм прийняття

політичних рішень” О.О.Дегтярьов і саму теорію прийняття політичних рішень розглядає як „політико-управлінську науку, яка вивчає на мультидисциплінарній основі механізм і закономірності публічно-державної політики, і розробляє принципи і методи підготовки, прийняття і здійснення публічно-державних рішень, що складають політичний курс, у визначених проблемних ситуаціях для науково-інтелектуального забезпечення ефективності державного управління [Там само, с. 62].

Разом із тим, заради об’єктивності слід відзначити, що при всій цінності визначень, положень і висновків О.О.Дегтярьова, які ми цитуємо, йому, як і багатьом іншим дослідникам, і досі не вдалось чітко розмежувати, і тим паче, класифікувати такі важливі для рішення досліджуваної проблеми, як поняття „механізм управління”, „механізм політичного рішення”, „механізм політико-управлінського рішення”, „механізм публічно-державного рішення” і т.п., що дозволило б більш предметно вести розмову про специфіку застосування поняття „механізм” у політичній аналітиці. На наш погляд, вказана термінологічна невизначеність багато в чому зумовлена невирішеністю проблеми демаркації предмету державного управління й політології і, відповідно, неврахуванням дослідниками їхніх специфічних особливостей як політико-управлінських дисциплін, а вони, як свідчать роботи останніх років [22, с.241], існують. І ці специфічні предметні особливості зводяться до такого: державне управління вивчає структуру й функції органів виконавчої державної влади, а політологія – тільки їх вищий рівень – політичний (глави держави, уряду; державне управління акцентує увагу на юридичних і адміністративних аспектах діяльності державної служби, а політологія – процесі розробки, прийняття і реалізації політичних рішень державними органами. Державне управління з’ясовує обсяг і розподіл повноважень між ланками адміністративного апарату, а політологія – специфіку та зміст політико-управлінського процесу, його взаємодію із органами адміністративного управління.

Окрім цього, однією з невирішених досі проблем, які також блокують концептуалізацію поняття „механізм” у політичній аналітиці, є те що до цих пір невизначена смислова різниця між такими близькими, але не тотожними поняттями як „механізм” і „технологія”. Так, згідно з

тлумачним словником, політичні технології виступають сьогодні як „методи розв’язання політичних проблем, вироблення політики, її реалізації, здійснення діяльності” [23, с.114-115]. Тобто, якщо виходити з даного визначення, то політичні технології, як і механізми, являють собою сукупність методів і систем послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату. Проте нам, в кінцевому підсумку, як справедливо зазначав свого часу Дж. Сарторі [24, 70], дійсно необхідні „універсальні” категорії – концепти, які працюють в будь-якому місці і в будь-який час. Але ми нічого не виграємо, якщо на практиці наші універсалії виявляються категоріями „які не враховують різниць” і продукують псевдовідповідності.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити такі узагальнені

ВИСНОВКИ.

На сучасному етапі розвитку політико-управлінських наукових дисциплін активізувалась увага дослідників, особливо фахівців у галузі наук з державного управління, до теоретико-методологічних основ управлінської діяльності і насамперед до реконструкції таких фундаментальних понять як „механізм”, які мають не тільки евристичне, а й щонайперше – практичне значення в процесі безпосередньої підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм. Разом із тим, незважаючи на популярність використання поняття „механізм” у науковому, в тому числі політико-управлінському, дискурсі, в даний період ще не повною мірою відпрацьований необхідний науковий інструментарій, який легітимізує застосування цього поняття в сучасній політичній аналітиці.

Це зумовлено, зокрема, недостатнім рівнем розробленості окремих категорій і положень, власне теорії прийняття політичних рішень і теорії управління взагалі, а також складністю їхньої природи, що визначає необхідність поглибленого осмислення сучасного стану таких галузевих концептів, як: „політичні рішення”, „управлінські рішення”, „політико-управлінські рішення”, „публічно-державні рішення”, „механізм прийняття політичних рішень”, „державний і суспільний механізм прийняття рішень” і т.д., а також корекції їхнього змістового наповнення. Й в цьому аспекті в перспективі необхідна концентрація уваги науковців на безпосередньому предметі дослідження –

причин недооцінки значення системної взаємодії та взаємозалежності між відповідними політичними механізмами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвийчук А. Рационалісти і прагматики про механізми прийняття політичних рішень / А.Матвийчук // Вісник ДАККІМ. – 2009. – №3. – С.146-149.
2. Подвірна Н. Специфіка механізму ухвалення політичних рішень в Україні у період трансформаційних процесів / Н.Подвірна// Вісник Львівського університету. – Серія Філософські науки. – 2010. – Вип. 13. – С. 180-187.
3. Сиченко О. Вплив механізмів творчого пристосування й пасивної адаптації на прийняття управлінських рішень/ О.О.Сиченко // Теорія та практика державного управління: [зб. наук. пр.]. – Х.: Вид-во ХАРРІ НАДУ. – „Магістр”. – 2011. – Вип.2 (33). – С. 117-121.
4. Словарь иностранных слов. – М.; ЮНВЕС, 1995. – 832 с.
5. Булеев И. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов / И.П.Булеев. – Донецк: ИЕП НАН Украины, 1993. – 225 с.
6. Коротич О. Державне управління регіональним розвитком України / О.Б.Коротич [монографія]. – Харків: Вид-во ХарРІДУ „Магістр”, 2006. – 220 с.
7. Малиновський В. Державне управління: [навч. посіб.] / В.Л.Малиновський. – Вид.2-е, доп. та перероб. – К.: Атіка, 2003. – 576 с.
8. Атаманчук Г. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы): [уч. пособие] / Г.В.Атаманчук. – М.: ОАО „НПО Экономика”, 2000. – 302 с.
9. Оболенський О. Державна служба України: реалізація системних поглядів щодо організації та функціонування/ О.Ю.Оболенський [монографія]. – Хмельницький: Поділля, 1998. – 294с.
10. Юзьков Л. Государственное управление в политической системе развитого социализма/ Л. П. Юзьков. – К.: Вища школа, 1989. – 155 с.
11. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: [навч. посібник / за заг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка]. – Львів: Вид-во нац-го ун-ту „Львівська політехніка”, 2002. – 352 с.
12. Харченко Н. Поняття механізму держави, наукові пошуки теоретико-правової дефініції / Н.П.Харченко // Учен. записки Таврического национального ун-та им. В.И.Вернадского. – Серія „Юридические науки”. – Том 20 (59). – № 2. – 2007. – С.287-294.
13. Бакуменко В. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами: науково-дослідна робота [Електронний ресурс] / Д.Бакуменко, Д.О.Безносенко. – К.: НАДУ; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. – 41 с. – Режим доступу: <http://www.paraeurostudies.org.ua/2-2.rtf>
14. Власов В. Політико-правовий механізм державного управління як основа міжнародних зв'язків регіонів / В.Г.Власов // Актуальні проблеми державного управління: [зб. наук. пр.]. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ „Магістр”. – 2011. – №2(40). – С.293-300.
15. Коротич О. Класифікація та зміст механізмів управління державою / О.Б.Коротич // Актуальні проблеми державного управління: [зб. наук. пр. ОРІДУ]. – Одеса. – 2006. – Вип.2(26). – С.122-128.
16. Державне управління: в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: [навч. посібник / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка]. – Львів: Вид-во нац-го ун-ту „Львівська політехніка”, 2002. – 352 с.
17. Державне управління: [словник – довідник / за заг. ред. В.М.Князева, В.Д. Бакуменка]. – К.: УАДУ, 2002. – 228с.
18. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління [Електронний ресурс] / О.Федорчак // Демократичне врядування. Науковий вісник. – 2008. – Вип. 1. – Режим доступу: http://www.NbuV.Gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf.
19. Половцев О. Аналіз можливостей вдосконалення механізмів державного управління / О.Половцев.// Актуальні проблеми державного управління. Зб. наук. праць Одеського рег. Ін-ту держ. упр.. – 2010. Вип. 4(44). – С. 137-140 .
20. Бронікова С. Соціокомунікативний механізм державного управління: теорія і практика моделювання: [монографія]/ С.А.Бронікова. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. – 346 с.
21. Дегтярев А. Принятие политических решений: [учебное пособие]. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
22. Рутар С. Проблеми розвитку політології як науки в Україні / С.М.Рутар //Вісник Львівської комерційної академії. – Серія. Гуманітарні науки. – 2010. – Вип.9. – С.245-251.
23. Социальные технологи: [толковый словарь / отв. ред.В.Н.Иванов]. – М.; Белгород: Луч; Центр социальных технологий, 1995 – 309 с.
24. Сартори Дж. Искажение концептов в сравнительной политологии / Дж.Сартори // Полис. – 2003. – № 3. – С. 67-77.